

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ*
Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

УДК 94(497.113):314.1(430)
Оригиналан научни рад
Примљен: 07.09.2016
Одобен: 12.10.2016
Страна: 83-94

ПОЛОЖАЈ НЕМАЦА У ВОЈВОДИНИ НАКОН РАСФОРМИРАЊА РАДНИХ ЛОГОРА**

Сажетак: Аутор је настојао да поред оскудне литературе и малобројних историјских извора реконструише историју војвођанских Немаца у периоду након распуштања радних логора. Значајан део рада посвећен је односу власти према овој националној мањини за период који је претходио распуштању логора, односно страдању немачког становништва после рата. Утврђивање њиховог приближног броја, градова и места у којима су живели, послова којим су се бавили, облика организовања и новог положаја у друштву до коначне емиграције, су питања којима је посвећена највећа пажња у раду.

Кључне речи: Немци, логори, КПЈ, власт, религија, непријатељ

Наша историографија је тек однедавно на објективан и једино методолошки исправан начин јасно дефинисала ставове о судбини Немаца у Војводини и Југославији после Другог светског рата. Ћутањем о овим догађајима, односно задовољавање са увреженим сликама и представама о овој мањини, неверена је не само јавност која је деценијама била ускраћена за елементарне информације, већ и сама наука, која је фаворизујући наслеђе комунистичког покрета, бранећи интерес револуције и државе, занемарила критичко мишљење. Историчари нису могли одступити од оцена и анализа највиших партијских функционера. Дуго је владало мишљење, како у домаћој тако и иностраној историографији, да се Немци морају третирати само као починиоци злочина, без могућности прихватања и жртава из њихових редова.

Избегавали су се или се чак и данас ретко користе изрази попут прогнаници, изгнаници, избеглице и сл. Пласирана је „истина” о наводно добровољном одласку немачког становништва са немачком војском приликом њеног повлачења са ових простора. Овакав однос према овој проблематици каракте-

* nebojsa.petrovic@scns.rs

** Овај рад саопштен је на међународном научном скупу „Европске миграционе кризе 1945-2015; узроци и последице”, ЦЕПТОР Центар, Андrevље, Србија. 31.3.-2.4. 2016.год.

ристичан је и за друге народе у чијим је државама дошло до страдања цивилног немачког становништва после рата. Илустративан је пример споразум о пријатељству између Немачке и Чешке 1992. године у којем је поменуто протеривање Немаца из Судета, што су Чеси сматрали као неку врсту извињења за почињену неправду. Међутим, ово признање прерасло је у предмет дугогодишње политичке и академске расправе. Неколико година после 1992. године, многи су захтевали да се одбаци термин протеривање.¹

Није претерано рећи како је и у западној Европи, не пуно мање него у источној, огорченост и мржња према Немцима попримила незабележене размере. Осветољубиво расположење источних Европљана, које се манифестовало масакрима и протеривањем милиона Немаца са својих вековних огњишта, наишло је на конференцији у Потсдаму на одобравање западних демократија. Тако да је приликом „премештања око дванаест милиона људи убијено или умрло од последица нељудског третмана око два милиона.”²

У Југославији су још пре потпуног ослобођења земље, одлуком АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. године, којом је конфискована имовина држављана немачког Рајха и лица немачке народности, практично запечаћене њихове наде у даљи опстанак на овим просторима.³ Четири године нацистичке окупације и стравични злочини почињени над, пре свега српским становништвом, покидале су скоро све етичке норме и акумулирале огромну количину беса. Ако овим очекиваним изменама личности појединаца додамо намеру власти да се овај бес усмери и каналише само према једној етничкој групи, онда је и разумљиво како је дошло до тога да Немци у Војводини доживе судбину какву су имали и Срби за време рата у Бачкој и Срему. Чињеница да је немачка војска крајем 1944. године пружала и даље огорчен отпор и да су се борбе водиле на простору Војводине, донекле оправдава поједине одлуке партизанских ослободилаца. Дубоко неповерење према немачком становништву, мржња која је тражила свој „одисај”, као и куповина преко потребне политичке популарности, гурали су комунистичке вође у доношење одлуке о „коначном решењу”. Јосип Броз је још 16. октобра 1944. године послао Пеку Дапчевићу наређење да обезбеди једну бригаду како би „очистио Вршац од швапских становника”.⁴

Иначе је у новонасталим европским државама после Првог светског рата брзо преовладало неповерење према мањинским народима, које је искуство из Другог светског рата додатно потврдило. Тако је ради ојачања политичких граница, одмах по повлачењу немачке војске, широм источне Европе долазило до добровољног и у већој мери насилног премештања цивилног становништва. Да је међу југословенским комунистима владало неповерење према мањинским народима потврђује и Иса Јовановић који у својим сећањима овако обрађаже разлоге за успостављање војне управе: „Одлука о успостављању војне

¹ Елазар Баркан, Кривица нација, Нови Сад 2007, 216

² Марк Мазовер, Мрачни континент, Београд 2011, 240

³ Немачки поседи од 676 368 к.ј укупне површине или 617 613 к.ј ораница и башта ушли су у земљишни фонд за аграрну реформу и колонизацију, Никола Гаћеша, Аграрна реформа и колонизација у Југославији, 1945-1948, Нови Сад 1948, 207.

⁴ Владимир Дедијер, Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита, III том, Београд 1984, 145.

управе, како ја то процењујем донесена је у Вршцу на основу мишљења Николе Петровића, које је прво прихватио Иван Милутиновић, па затим и Тито. Радило се о бојазни да нам се у власт не увуку непријатељски елементи, а таквих је било –Румуна под утицајем Антонескуа, а међу Мађарима поприлично хортијеваца.⁵

Дакле, војна управа је уведена због слабости нове власти и страха од великог броја националних мањина. Тако је Титовом Наредбом од 17. октобра 1944. године у Војводини са Барањом заведена војна управа ради нормализације прилика, односно у циљу отклањања „недаћа које су југословенским народима нанели окупатори и овде насељени туђински елементи.“⁶ Опасним туђинским елементом сматрани су и Мађари, којима је првобитно како наводи Кардељ, такође било намењено протеривање.⁷ Међутим, брзо се због комунистичке солидарности одустало од овакве намере. Да је однос према Мађарима промењен видимо из једног документа од 14. новембра 1944. године, у којем Главни народноослободилачки одбор извештава све народноослободилачке одборе Војводине да је потребно да се „темељито обрачунамо са свим Швабама, а и с оним Мађарима“ који су вршили злочине.⁸ Док су Мађари и поред страдања невиног становништва чији је број и данас непознат, брзо враћени у ред равноправних грађана Југославије, над Немцима је ОЗНА примењивала овлашћења које је добила од војне управе да „по свом нахођењу“ могу вршити одмазду, хапшења и конфискације имовине.⁹ Тако је Команда војне области за Банат донела 18. октобра 1944. године мере које су у појединим сегментима неодољиво подсећале на методе које су нацисти спроводили према Јеврејима и словенским народима. Поред тога што им је ограничена контрола кретања, наведена одлука је строго забрањивала употребу немачког језика на јавним местима, забрањено им је ношење југословенских и совјетских националних ознака, а под претњом стрељања морали су у року од 12 часова уклонити све натписе на немачком језику.¹⁰ Они су и у Југославији колективно платили за национална понижења које су наменили и спроводили над многим народима за време рата.

На жалост, осим понижења Немци су били суочени са неконтролисаним емотивним набојем и изливима беса осветника у партизанским униформама. Према једном извештају ОЗН-е, само у првим месецима у Војводини је стрељано 6.763 људи немачке националности.¹¹ Прво забележено масовно стреља-

⁵ Иса Јовановић, У служби револуције, Нови Сад 1987, 198

⁶ Коста Николић, Србија у Титовој Југославији 1941-1980, Београд 2011, 191

⁷ Владимир Дедијер, Нови прилози за биографију. 133

⁸ Коста Николић, Мач револуције, Београд 2014, 80.

⁹ Исто, 81

¹⁰ Осим тога Наредба је омогућила излазак Немцима из својих места само уколико иду на рад, а они који су напустили своје куће нису се могли вратити. Такве Немце требало је одмах стављати у логоре а касније предавати војном суду. Такође Немцима је била забрањена употреба матерњег језика и у приватној преписци. Затим им је забрањен било какав рад у јавним установама, изузев неопходних стручњака. Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, Југословенски федерализам, II том, Београд 1987, 145, 146, 147

¹¹ Срђан Цветковић, Између српа и чекића, Београд 2006 234

ње било је у Панчеву између 22 и 23. октобра 1944. године, када је стрељано 80 људи.¹² Пошто се већи део Немаца већ био повукао са немачком војском, током Војне управе, преостали део је, чији се број ни данас не може поуздано утврдити, (у литератури се број логорисаних креће између 70 и 105 000 људи) спроведен у логоре, односно насеља са специјалним режимом. Услед лоше хигијене и хране, тешког рада и неодговарајуће медицинске неге, смртност у логорима је била изузетно велика.¹³

КПЈ је веома брзо после оштрих предузетих мера према немачкој заједници, настојала да ове активности оправда пред домаћом и страном јавношћу. Изражавање сумњи у легалност и моралну исправност донетих одлука постојале су код многих грађана, који су обилазили НОО, скупљали потписе и доказивали да су појединци и њихове породице невини. Међутим, штампа је „раскринкавала” овакве покушаје оптужујући „швапске заштитнике” да су плаћеници и чак сарадници нацистичких окупатора.¹⁴ Али сумње и недоумице постојале су и код највиших партијских и државних руководиоца. Тако Милован Ђилас каже: „ Можда бисмо се ми и предомислили да Руси, Пољаци и Чеси већ нису закључили а делимично и извршили истеривање Немаца. Ми смо став прихватили без заседања, без дискусије као нешто што су немачка злочинства учинила схватљивим и оправданим.”¹⁵

Стога, требало је доказати колективну одговорност домаћих Немаца, не само за злочине које су сами починили, већ и за злочине немачке окупационе војске и њихових савезника. Смернице, методе рада, као и циљеви ове пропаганде, које је у великој мери користила и југословенска штампа, може се видети из документа који је израдила Анкетна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини. Кроз педесет страна аутори документа су доказивали, са честим извртањем чињеница, латентни непријатељски однос немачког, према југословенском, нарочито српском становништву на тлу Војводине, од њихове колонизације до самог краја Другог светског рата.¹⁶ На тај начин поколебани су враћали поверење у исправну политику нових власти, а становништво додатно подстицано за мржњу према немачком народу, што ће бити итекако приметно и наредних година. Мржња према Немцима и свим њиховим савезницима у које су улазиле поражене грађанске снаге, давало је властима додатни подстицај и снагу за револуционарну акцију. Било је лакше богатима одузети имовину, извршити чистку у државној администраци-

¹² Слободан Маричић, Суседи, целати, жртве фолксдојчери у Југославији, Београд 1995, 101

¹³ Видети више: Зоран Јањетовић, Немци у Војводини, Београд, 2009,

¹⁴ „Има и таквих који за неколико безвредних свежања банкнота продају своју част; пристају да за разне Милере или Шмите тврде да су најлојалнији грађани ове земље и да се најлешње односе према народној власти, да су се за време окупације пријатељски односили према нашем живљу. По буцацима и у тајности ту и тамо шапућу како је неправедан овакав поступак. Говоре да ми нисмо фашисти и да не треба да се служимо методом насиља.” Слободна Војводина, 22. фебруар 1945.

¹⁵ Милован Ђилас, Револуционарни рат, Београд 1990, 140

¹⁶ Небојша Петровић, Кривица домаћих Немаца и злочини над немачким становништвом у Војводини – анализа једног документа, Избеглице и расељена лица на простору бивше Југославије, Филозофски факултет, Нови Сад 2009, 40.

ји или умањити углед старим грађанским политичарима, ако се прогласе сарадницима или симпатизерима окупатора. Тако је власт оправдавала или чак, повећавала јавну подршку свом револуционарном насиљу. Према томе, морбидна мржња према Немцима није била резултат само осветољубивог расположења због злодела које су починили њихови војници, већ се та мржња вешто претакала на све комунистичке непријатеље и постала темељ за изградњу новог друштва.

Можемо закључити да је крајње негативан однос према немачком становништву после Другог светског рата представљао феномен карактеристичан за већину европских држава. Заједничко за Европу било је и потпуно потискивање сећања на ове догађаје, било из идеолошко политичких разлога, државних и националних интереса или избегавања били какве моралне одговорности. Распадом Југославије и комунизма дошло је до „ослобођења” историографије од стереотипа, разних идеолошких и политичких окова, што је створило услове за трезвеније расуђивање и рационално сазнавање прошлости. У нашој науци појавили су се историчари који су се поново вратили већ познатим и обрађеним питањима и историјским феноменима. Тако је истраживање судбине Немаца у Војводини наишло на одзив домаћих и страних истраживача. Међутим, док је истина о злочинима и нехуманом односу према цивилном немачком становништву до 1948. године на задовољавајући начин обрађена, о положају ове мањине после распуштања радних логора и до њиховог коначног одласка из Југославије и даље владају многобројне непознанице. Као да је тежак положај неколико десетина хиљада преосталих Немаца, постао, у односу на трагедију из прве три године после рата, миноран, безначајан и самим тим, недовољно интересантан. Недовољно се зна о пословима којим су се бавили, местима где су живели, односу власти према њима, њиховом односу према комунистичкој идеологији и коначно о њиховом броју.

После великог страдања у радним логорима и илегалног напуштања Југославије, по мишљењу Зорана Јањетовића на простору Војводине живело је знатно више Немаца него што наводи званична статистика. По попису из 1948. године у Војводини је евидентирано 31. 882 Немаца, 1953. године 46. 000, а 1963. године чак 47. 800. Имајући у виду њихов веома низак наталитет, Јањетовић сматра да се радило о етничкој мимикрији –људи су се изјашњавали као припадници других нација желећи да остану непримећени. Касније, услед нешто повољнијих услова, део скривених се поново изјашњавао као Немци.¹⁷

Међутим, разни партијски извештаји наводе другачије цифре. Тако се 1951. године у једном обимном извештају о Немцима наводи број од 26. 294¹⁸, а само две година касније у другом извештају који представља преглед националних мањина по срезовима и градовима Војводине њихов број је за чак, десет хиљада већи.¹⁹ Ова цифра се у партијским документима понавља све до 1957. године. Ако се има у виду да је 1954. године склопљен протокол између

¹⁷ Зоран Јањетовић, наведено дело, 359

¹⁸ АВ.Ф.334.кут.1980

¹⁹ АВ.Ф.334. ај.12232

влада ФНРЈ и СР Немачке о узајамном обавештавању о натурализацији држављана две земље²⁰, онда се горе наведени подаци о њиховом броју могу сматрати потпуно непоузданим. Пошто су и после распуштања радних логора у многим сегментима били грађани другог реда, број оних који су желели да напусте Југославију био је огроман. Ова намера је нарочито била карактеристична за Банат, где је власт 1951. године преко својих сарадника утврдила да је преко 80% фолксдојчера заинтересовано за одлазак у Немачку и Аустрију.²¹ Према томе, просто је немогуће да и поред овако велике заинтересованости за одлазак и када им је то практично омогућено протоколом између Југославије и Немачке, њихов број у Војводини 1957. у односу на 1951. годину буде за десет хиљада већи. Дакле, можемо констатовати да су немачки извештаји које наводи Јањетовић много поузданији од званичних и да је њихов број у Војводини и после распуштања логора није био занемарљив. На основу и овако противуречних информација можемо претпоставити да је Немаца на простору Војводине после 1948. године било око 50 000, односно да су представљали између 3 и 4 % процента укупног становништва покрајине.

Овај проблем нам указује не само на страх и неповерење немачке мањине према југословенским властима, већ и говори о њиховом занемаривању и ниподаштавању од стране државе. Као један од најзначајнијих успеха КПЈ сматра се решавање или бар ублажавање нагомиланих националних проблема. После Резолуције ИБ, рад са националним мањинама био је од посебног значаја, пре свега зато што су њихове матичне државе постале главне полуге притиска СССР на Југославију. Посвећивана је велика пажња образовању на матерњем језику, оснивању културно-уметничких удружења, националних позоришта и њиховом већем учешћу у партијским организацијама и државним органима. Незаобилазне теме на партијским састанцима у Војводини биле су питања и успеси везани за поправљање положаја мањина. Међутим, у мору извештаја и реферата о овом питању, Немци се и поред тога што су радни логори били распуштени нигде не спомињу. Очигледно, они су и даље сматрани непоправљивим непријатељима државе и нове власти, тако да прокламована начела комунистичког покрета о националној и расној равноправности за њих нису важила. Управо ово занемаривање представља велики проблем за осветљавање њиховог живота на овим просторима после 1948. године.

Могуће објашњење оваквог односа можда лежи у чињеници да су они изгубили југословенско држављанство и самим тим, држава их није третирала као остале југословенске грађане. Ипак, најбољи познавалац ове проблематиоке Зоран Јањетовић сматра да се питање њиховог држављанста после распуштања логора није ни постављало; они су били и остали југословенски држављани. Наиме, по отпуштању из логора Немци су били приморани да прихвате трогодишњу радну обавезу, са платама какве су имали и остали грађани. Њихова једина обавеза је била да се упишу у регистар држављана у месту у коме

²⁰ Зоран Јањетовић, О држављанству југословенских Немаца, Токови историје 1-2, Београд 2002, 34.

²¹ АВ.Ф.334. кут. 1980

су живели, а после истека радне обавезе добијали су сва права као и други југословенски грађани. Као аргумент да су почетком педесетих година имали југословенско држављанство, сведочи чињеница да су власти онемогућавајући им одлазак за Немачку због неопходне стручне радне снаге, цинично наводили, да ће тиме остати без икаквог држављанства²² Међутим, сумњу на ову тврдњу баца документ који је издало Повереништво за пољопривреду у којем се налази објашњење Министарства унутрашњих послова НР Србије од 12. марта 1948. године „По питању давања држављанског статуса Немаца - ослобођених нашег ратног заробљеништва и Немаца- цивила отпуштених из радних логора.” Документ има само две тачке и намењен је покрајинским установама везаних за пољопривреду. Због значаја за ову тему наводимо га у целини:

- „1. Сва лица која су као припадници формација бивше немачке војске, била у нашем заробљеништву па су као таква ослобођена ратног заробљеништва решењем Министарства унутрашњих послова ФНРЈ сматрају се као страни држављани, без обзира што су таква лица у бившој Југославији можда сматрана као југословенски држављани, па следствено томе и сведоџба о држављанству ФНРЈ не може им се издати.
2. Држављански статус лица немачке народности која су била у радним насељима Немаца- цивила је потпуно исти као и лица назначених у тач.1 овог објашњења.”²³

И поред тога што нас ово објашњење Министарства унутрашњих послова информисе да Немци- цивили по изласку из логора нису имали југословенско држављанство, то ипак не значи да Јањетовићева тврдња о њиховом држављанству потпуно није тачна. Заправо овај документ само опонира његовој тврдњи да се по распуштању логора није постављало питање њихове државности. Такође, може се оспорити његово мишљење да они по одласку у логоре нису изгубили југословенско држављанство. Наиме, власт укидање држављанства Немцима није формално –правно спровела али је то сматрала чињеницом и тако се према овој мањини и односила. Како се наводи у извештају припремљеног за седницу Бироа ПК КПС за Војводину одржане августа 1951 године, сви Немци који су били логорисани изгубили су југословенско држављанство али после распуштања из логора 1948. године њима је омогућено да поднесу молбе за пријем у држављанство. Тако да је до тог периода добило југословенско држављанство 24. 491 лице немачке националности. Док је држављана на територији АП Војводине са немачким држављанством било укупно 273.²⁴ Немачко држављанство у овом периоду могли су имати само заробљеници остали у Југославији и они који су као стручњаци дошли из Источне Немачке пре резолуције ИБ. Један други извештај из исте године обавештава нас да је без држављанства остало 331 лице немачке националности²⁵. На жалост у извештају се не наводе разлози због којих 331 лице није имало југословенско или немачко држављанство. Можемо само претпоставити да се ради о оним Немцима којима власт из неких разлога није усвојила молбу за поновно прихвата-

²² Зоран Јањетовић, О држављанству...³⁴

²³ АВ.Ф.185.Пов.22/48

²⁴ АВ.Ф. 334. Записник са седнице Бироа ПККПС за Војводину одржане 24 августа 1951. године

²⁵ АВ.Ф.334. кут. 1980

ње нашег држављанства. Управо ове молбе су подразумевале упис у како наводи Јањетовић, регистар држављана у месту у којем су живели. Нема сумње да извештај број људи није ни тражио држављанство, већ су се, како смо већ истакли, притајили као припадници неке друге националне заједнице.

Највиши партијски функционери су се тек после истека трогодишње радне обавезе, када су се права ове мањине у потпуности изједначила са осталим грађанима, почели интересовати за положај Немаца у Војводини. И ово интересовање детерминисано је безбедоносним разлозима, сматрајући их непријатељским и реакционарним елементом у држави, наложили су нижим партијским и државним органима да „означе где су, од чега живе, какве организације имају, шта раде итд.”²⁶

На територији АП Војводине Немци су у овом периоду били настањени по свим срезovima али су нешто сконцентрисанији били у местима где су раније живели. Пре свега у градовима Панчеву, Вршцу, Апатину и Сомбору.²⁷ Такође, живели су у близини или на пољопривредним добрима на којима су радили. Пре свега на пољопривредном добру „Слобода” у Книћанину. Традиционално мишљење о њима као вредним и марљивим радницима оправдали су и на пословима која су радили по изласку из логора. То потврђује податак да је само на територији сомборског, вршачког и тамешког среза и поред опструкције руководства предузећа, проглашено за ударнике 838 а 258 их је награђено.²⁸

Имајући у виду овакве успехе у раду и њихову бројност, чињеница да је на целој територији Војводине било свега три члана комунистичке партије и три кандидата од којих су двоје искључени због деловања на линији ИБ²⁹, сведочи о улози и месту које је ова мањина имала у југословенском друштву. Као што смо већ рекли, док се осталим мањинама поклањала максимална пажња, према Немцима партијски и државни органи, осим УДБ-е, односили су се са крајњим ниподаштавањем. Оваквом стању у одређеној мери кумовали су и Немци, који су због односа који је држава после рата имала према њима, морали осећати незадовољство и непријатељство према комунистичкој власти. „Нашу власт и поредак гледају са презиром. Не желе да се у политичком погледу ангажују нигде ни најмање, тако да у раду НФ и других масовних организација најмање узимају учешћа.”³⁰

С друге стране, представници власти под непријатељском делатношћу су подразумевали и наклоност према западним државама, несимпатисање југословенског режима и жељу за иселљавањем за Немачку или Аустрију. Нарочито им је сметао утицај религије и чињеница да су скоро сви Немци редовно посе-

²⁶ АВ.Ф.334. Записник са састанка политичких, организационих секретара среских и градских комитета КПС и опуномоћеника УДБ-е свих срезова и градова у Војводини, одржаног 14. маја 1951 у Новом Саду.

²⁷ Највише их је било по извештају из 1953. године у сомборском срезу (5.778), панчевачком (4.188), вршачком (3.090), кулском (2.317), оачком (2046), тамешком (2035). АВ.Ф.334. ај.12232

²⁸ АВ. Записник са седнице Бироа ПККПС за Војводину одржане 24. августа 1951. године

²⁹ АВ.Ф334. кут. 1980

³⁰ Исто

ћивали цркву. Истина, међу Немцима, нарочито младићима који су прошли разне тортуре било је и оживљавања фашистичке идеологије, а познат је случај у Апатину када је група од десетак омладинаца формирала организацију „Нови Културбунд” и вршила извесне саботајне акције у предузећима у којима су радили. Жељни освете појединци су прилазили и антикомунистичким организацијама које су формирали припадници других народа. Тако су се у Петровадину двојица омладинаца немачке националности придружила групи крижара састављеној од Хрвата и добровољно се прихватили задатка да изврше атентат на функционера сељачке радне задруге. Такође било је извесних активности и на линији ИБ, нарочито у Банату. Познат је случај хапшења једне групе Немаца у Вршцу међу којима је био и Конти Петар члан КП.³¹

Овакве примере режим је користио као доказ да су Немци, чим им се укаже прилика склони непријатељској делатности. Међутим, када погледамо списак ухапшених Немаца у току 1949 и 1950. године, због непријатељског рада према држави и Партији на основу Резолуције ИБ, (12 ухапшених Немаца, махом ратних заробљеника и стручњака који су дошли у Југославију пре Резолуције ИБ) видимо да је број ухапшених из њихових редова знатно мањи у односу на остале народе Војводине.³²

Као што смо рекли, док је код осталих мањина држава улагала велики труд у образовање на матерњем језику и неговање културних и националних специфичности, КПЈ са Немцима не само да није имала никакав организован политички и културни рад, већ и када су постојали индивидуални покушаји културног анимирања депримираних и убогих људи, локални функционери су то вешто спречавали.³³

Слично је било и са другим малобројним организацијама која су настајала и деловала без икакве помоћи државе. На целом простору Војводине била су формирана два „клуба трудбеника”, један у Новом Саду и други у Вршцу. Клуб у Новом Саду организовали су Немци који су као заробљеници остали у Југославији и од оних који су као стручњаци дошли пре Резолуције ИБ. Мали број домаћих Немаца су били чланови клуба, али су масовно присуствовали запаженим културним приредбама и нарочито спортским манифестацијама. Међутим, под оптужбом да су непријатељски деловали јер су „ширили ратну психозу”, управа клуба је смењена. Нова управа је уместо програма културно забавног карактера фаворизовала политичка предавања користећи материјал из листа „Трудбеник”, који је излазио у Београду. Чињеница да су се политичка

³¹ Исто

³² Слободан Бјелица, Комунисти Војводине и сукоб са ИБ, Истраживања бр.20, Нови Сад 2009, 42

³³ Тако је у Книћанину на пољопривредном добру „Слобода”, где се налазило 2000 људи, немачки учитељ покушао да организује одређене културне манифестације, али је управник пољопривредног добра све активности спречио. Илустративан је пример када је исти учитељ организовао ватрогасно друштво у Книћанину, које је имало задатак да интервенише у случају пожара. Како се наводи у извештају, купили су све старе справе, поправили их и почели са радом. „Међутим, једног дана дошао је управник и све ватрогасне справе избацио напоље... Касније је на интервенцију Повереништва Унутрашњих послова зграда била враћена, али је управник поново избацио напоље и сада се ништа више не ради.” АВ.Ф.334. кут. 1980

Небојша Петровић, Положај Немаца у Војводини након расформирања радних логора предавања у режији Партије вршила на немачком језику, представљало је напредак у опхођењу власти према Немцима, али пошто немамо даљих информација о активностима овог клуба, изгледа да је он новом концепцијом изгубио утицај и улогу какву је имао са претходним руководством.³⁴

Занимљивију историју имао је клуб трудбеника у Вршцу, који је основан још 1947. године. Самим тим што је формиран у жеку логорисања Немаца, указује нам да је његова управа била састављена од људи у које је власт имала апсолутно поверење. Изгледа да председник клуба Конти Петар, један од двојице Немаца на читавој територији АП Војводине који су били чланови Партије, није имао организационих способности као представници клуба у Новом Саду. Можда је због чланства у Партији изгубио поверење својих саплеменика или му то чланство ништа није помогло да колико толико ублажи неповерење локалних представника власти и добије минималну помоћ од државе. Док је клуб у Новом Саду, као што смо видели имао мноштво манифестација, за овај у Вршцу не постоје никакве информације о културној, политичкој или некој другој активности. За клуб се вероватно и не би чуло да његов председник није откривен као ИБ-овац, који је покушао да пребаци преко границе у Румунију неколико људи међу којима је био и Сењи Андрија, народни посланик НР Србије.³⁵

Као што видимо Немци си и до почетка педесетих година практично били препуштени самима себи, што комунистичка власт без обзира на наглашени анимозитет према овој мањини није могла дуго толерисати. Тако су крајем августа 1951. године војвођански Немци били главна тема Бироа Покрајинског комитета, што је само по себи била најавна другачијег курса покрајинских власти. Међутим, да стара убеђења и предрасуде према фолксдојчерима тешко бледе, показао је детаљан извештај о раду и држању Немаца у Војводини које је оцењено као изразито непријатељско. Пошто ова оцена није одударала од схватања које је власт имала и 1944. године, онда је и логично да се и шест година после окончања Другог светског рата начин решавања овог питања у Војводини враћа на почетак. Тако је на овом састанку закључено да се државном врху предложи да изађе у сусрет жељи већине војвођанских Немаца да се иселе у Западну Немачку или Аустрију.³⁶ Изгледа да је ова препорука утицала на промену федералних власти да олакшају исељавања фолксдојчера, тако што су 1952. године отпочели преговоре око споменутог Протокола са СР Немачком.

За разумевање ставова покрајинских руководилаца о овој проблематици подједнако су важни и други делови закључка са седнице. Наиме, наведене су смернице рада према Немцима уколико државни врх у Београду не усвоји предлог о њиховом исељавању. Планирано је да се осим појачане контроле Парти-

³⁴ Исто

³⁵ После хапшења Петра Контија на чело клуба постављена је једна Немица која је такође била члан Партије. Из неког разлога она се брзо поколебала и повукла из клуба. Због тога је одмах била и искључена из КП. Исто

³⁶ Слободан Бјелица, Међунационални односи у Војводини педесетих година двадесетог века и политика комунистичке партије, Истраживања бр. 1, Нови Сад 2010, 419

је и УДБ-е, предузму мере „преко власти, масовних и других организација да се уврсте у ред равноправних грађана.“³⁷

Као што видимо, највиши покрајински функционери једне социјалистичке земље, признају да су Немци до краја 1951. године представљали грађане другог реда. Ова седница је изузетно важна и стога што први пут југословенски функционери најављују промену дугогодишње срамне политике према једној мањини. Под наведеним мерама подразумевало се поновно оживљавање клубова, и оно што је за Немце било од виталног значаја, остављена је „могућност отварања школа на њиховом језику, обезбеђење учбеника и учитеља,“³⁸

Управо је спреченост школовања на матерњем језику био најупечатљивији израз њихове наравноправности са осталим народима Војводине. Њихова деца су ишла у српске или најчешће мађарске школе и то само у основну школу после које се њихово школовање углавном окончавало. Примера ради школске 1938-1939. године на територији Војводине било је укупно 293 школе са укупно 39.208 ђака. Тек после 1951. године покрајинске власти су почеле размишљати о поновном отварању основних школа за децу преосталих Немаца. Тај процес је текао веома споро, јер представници нижих власти и даље нису имали разумевања нити воље да решавају овај проблем. Тако да је 1954. године констатовано да је апсурдно обезбеђивати учбенике на немачком језику за око 500 ђака и да су немачки учитељи извор великих проблема.³⁹ Ипак, школске 1955-1956. године у Војводини било пет одељења са немачким наставним језиком, са 111 ђака и само 4 наставника.⁴⁰

Наравно, овај број школа ни издалека није био довољан за сву децу немачке националности. И поред свега, можемо констатовати да је средином педесетих година у Војводини дошло до драстично бољег односа државе према преосталом немачком становништву. Међутим, та промена је стигла прекасно, а чак и таква, није била довољна да би зауставила или ублажила процес њиховог иселавања.

Литература:

1. AV.F.185.Pov.22/48,
2. AV.F.334. aj.12232,
3. AV.F.334. kut. 1980. Zavod za unapređenje nastave APV,
4. AV.F.334. Plenum PK SKS za Vojvodinu održan 16. aprila 1954. godine,
5. AV.F.334. Zapisnik sa sednice Biroa PKKPS za Vojvodinu održane 24 avgusta 1951. godine,

³⁷ Исто, 419

³⁸ А.В.Ф.334. Записник са седнице Бироа ПКС за Војводину одржане 24. августа 1951. године.

³⁹ АВ.Ф.334. Пленум ПКС за Војводину одржан 16. априла 1954. године

⁴⁰ АВ.Ф.334. кут. 1980. Завод за унапређење наставе АПВ

6. AV.F.334. Zapisnik sa sastanka političkih, organizacionih sekretara sreskih i gradskih komiteta KPS i opunomoćenika UDB-e svih srezova i gradova u Vojvodini, održanog 14. maja 1951 u Novom Sadu,
7. Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam*, II tom, Beograd 1987,
8. Elazar Barkan, *Krivica nacija*, Novi Sad 2007,
9. Isa Jovanović, *U službi revolucije*, Novi Sad 1987,
10. Mark Mazover, *Mračni kontinent*, Beograd 2011,
11. Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, Beograd 1990,
12. Nebojša Petrović, *Krivica domaćih Nemaca i zločini nad nemačkim stanovništvom u Nikola Gaćeša, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji, 1945-1948*, Novi Sad 1948,
13. Kosta Nikolić, *Mač revolucije*, Beograd 2014,
14. Kosta Nikolić, *Srbija u Titovoj Jugoslaviji 1941-1980*, Beograd 2011,
15. Slobodan Bjelica, *Komunisti Vojvodine i sukob sa IB*, Istraživanja br. 20, Novi Sad 2009,
16. Slobodan Bjelica, *Međunacionalni odnosi u Vojvodini pedesetih godina dvadesetog veka i politika komunističke partije*, Istraživanja br. 1, Novi Sad 2010,
17. Slobodan Maričić, *Susedi, dželati, žrtve folksdojčeri u Jugoslaviji*, Beograd 1995,
18. Slobodna Vojvodina, 22. februar 1945,
19. Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića*, Beograd, 2006,
20. Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, III tom, Beograd 1984,
21. Vojvodini – analiza jednog dokumenta, *Izbeglice i raseljena lica na prostoru bivše Jugoslavije*, Filozofski fakultet, Novi Sad 2009,
22. Zoran Janjetović, *O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca*, Tokovi istorije 1-2, Beograd 2002,
23. Zoran Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, Beograd, 2009.

POSITION OF THE GERMANS IN VOJVODINA AFTER DISMANTLING THE LABOR CAMPS

Summary: The author was trying to, besides the lack of literature and a very few historic sources, reconstruct the history of Germans in Vojvodina in period after dismantling the labor camps. The significant part of this paper is dedicated to the relation of the Government towards this national minority for period which proceeded dismantle of the camps, regarding the suffering of the German citizens after the War. Determination of their approximate number, cities and places in which they lived, jobs that they doing, forms of organizing and new position in the society until the final emigration, are the questions to which the main attention is given in this paper.

Key words: Germans, camps, KPJ, authority, religion, enemy